

Hüseyn Əfəndi "...Mən qərib". 2006-cı ildə "Vektor" Nəşrlər Evi tərəfindən buraxılmış Hüseyn Əfəndinin (Əfəndiyev Hüseyn Vəli oğlunun) şeirləri və publisistikasından ibarət olan kitabı bu adla işıq üzünə gətirib. 2004-cü ilin 21 dekabrında qəflətən ürək tutmasından dünyasını vaxtsız dəyişən Hüseyn Əfəndinin şeirlərində həssas bir qəlbin kövrək titrəyişləri hiss olunduğu kimi, publisistik yazılarında da torpaq, vətən, xalq təəssübü çəkən bir vətəndaş-ziyalının həyəcan dolu səsinə-harayını eşidirik. Hüseyn Əfəndinin 2004-cü ildə nəşr olunmuş "Domino" adlı bədii publisistikasını - hekayələrini də oxuyanda, şeirlər və publisistikasından ibarət "...Mən qərib" kitabını oxuyanda da onun yaradıcılığından olduqca kövrək, incə qəlbə, həssas duyğuya, iti düşüncə və geniş müşahidə aparmaq qabiliyyətinə malik olan bir vətənpərvər insanın nurani siması canlanıb nəzərimdə. Çox heyf silənmişəm belə bir insanın həyatdan nakam gedişinə. Düşünmüşəm ki, yaşasaydı, hələ çox dəyərli sənət inciləri yazıb-yaradacaqdı. Birdən də özlüyümdə bu fikrə gəlirəm ki, axı bu cür cəmiyyət hadisələrinə qarşı həssas olub, onu öz yaradıcılığında əks etdirən bir qələm adamının zərif ürəyi bu ağrı-acılara tab gətirməyib çatlayardı, çox yaşaya bilməzdi. Elə həmkəndlisi olan rəhmətlik şair Çərkəz Məcid də belə olmadımı? Axı bu yazılanlar həssas, incə bir qəlbədən, düşüncə mərkəzi olan beyindən süzülüb gəlirsə, onun sahibinin içindən nələr gəlib-keçdiyini, hansı mənəvi məşəqqətlər çəkdiyini anlamaq mümkündür.

Sən dəlisen, a dağ çayı, döşə nə?
Bir az yavaş, bənövşələr üşənər.
Çay daşları yollarına döşənər,
Ayaqlayıb, tapdalayıb keçərsən.

Hamımızın hər yaz ağzı sellənib - daşdığını gördüyümüz dağ çayına xitabən yazdığı bu misralar təbiətin həmin mənzərəsini gözümüz önündə canlandırır. Bu mənzərənin poetik biçimi ondadır ki, şair sözlə təbiətin canlı rəsmini çəkmiş, duyğulanmalarının bədii-poetik ifadəsini yetərcə verməyi bacarmışdır. Eyni zamanda Hüseyn Əfəndi burada dağ çayını da, bənövşəni də, döşü-çəmənini də, çaylaq daşlarını da ayrı-ayrılıqda və həm də bütöv bir kompleks şəkildə bu bəndə

coşğun sel kimi qayanın başından özünü atıb, həlak elədin. Yəni dağ çayının ömrü onun dağın başından enib düzə çatana qədərdir. Əslində bu, bir təbii sonluqdur, lakin şair bu təbiət hadisəsinə ictimai dəyər prizmasından yanaşmaqla həm şeirə, həm də fikrinə bədii sonluq vurmuşdur.

Dağ çayına müraciət əsasında yazdığı şeirin nümunəsində Hüseyn Əfəndinin təbiətə poetik yanaşmasının bariz təəcəssümünü görürük. Biz burada təbiət hadisələrinin sosial aləmə poetik transformasiyasını, təbii və ictimai amillərə poetik-bədii baxışlar fonunda vəhdətdə yanaşmanı izləyirik. "Dağ çayı" şeiri Hüseyn Əfəndinin poetik istedadının bədii güzgülüdür.

Təbiətin və cəmiyyətin poetik harmoniyası

gətirmiş, göz önündə real bir təbiət mənzərəsinin bədii tablosunu yaratmışdır. Bu misraların məna baxımından üst layında gözəl peyzaj yaradan sənətkar alt layında da poeziyanın tələbləri çərçivəsində metaforik olaraq təşxisləndirmə yolu ilə sosial aləmin proyeksiyasını vermişdir. Belə ki, dağ çayını metaforik olaraq "dəlisen" deyərək dəli-dolu bir igidə bənzətmiş, bənövşəni utancaq, boynunu burmuş həyalı gözəl kimi təqdim etmişdir. "Çay daşları yollarına döşənər" misrasında yenə çay(la)q daşları metaforik olaraq dağ çayının qəzəbinin qarşısını almaq üçün ayağına döşənər - minnətçi düşər, ancaq hirsindən gözüqızmış dəliqanlı kimi dağ çayı heç nəyə məhəl qoymadan ayağına minnətçi düşən çay daşlarının üstündən ayaqlayıb keçər.

Cığırlları itirərsən selində,
Azıb qallam dumanların əlində.
İlk sevgi tək ömrün gödək sənin də,
Axır bir gün xatirəyə köçərsən.

Bu bənddə dağ çayını ömrü gödək olan ilk sevgi ilə müqayisə edir, bununla sanki dağ çayının dəliqanlılığında da ilk sevginin saflığı kimi bir saflıq, bəlkə də sadələşməlik olduğunu demək istəyir. Adətən ilk sevgilər uğursuz və ömrügödək olur, ancaq ömür boyu ilk sevginin ürəkdə qoyduğu iz silinməz bir xatirəyə dönüb yaşayır.

Sözlərimdən gəl incimə, dağ çayı,
Bu dağların dəli oğlu, ağ çayı.
Bilirsənmi, tez qurtarır qar payı -
Qurtaracaq, bir gün özün görərsən...

Göründüyü kimi, Hüseyn Əfəndi burada dağ çayını təşxisləndirib "dağların dəli oğlu" kimi təqdim edir, "ağ çayı" ifadəsi ilə isə şəffaf, ağ suyuna işarə ilə əslində dəliqanlı oğulun ürəyinin ağ - yəni saf olduğuna eyham vurur. Yəqin ki, bu, hirsli, qəzəbli adamların əksərən ürəklərinin təmiz olması düşüncəsinin bu misraya proyeksiyasıdır.

Nə Məcnunsan, nə Kərəmsən, nə Qərib,
Bu dağlarda Hüseyn qərib, sən qərib.
Başı daşlı, axı sənə nə gəlib,
Atılan qayalardan, öləsən...

Yazda aşib-daşan, sellənən dağ çayının öz dəliqanlılığının güdazına getməsinə bədii izah verən şair el dililə "başı daşlı" ifadəsilə üz tutub deyir ki, axı sənə nə gəlib ki, axı sənə nə düşüb ki, dəlisovluq elədin,

Nə taksitapılar, nə səmt maşını,
Düşərəm piyada yolun ağına.
Bu boyda şəhəri qoyub başına,
Mən çıxıb gedərəm yolu nağıla...
Üzümə yağan qar əriyər sakit,
Külək kürəyimə dəyib qayıdar,
Mənimlə yanaşı yeriyər səki,
Hərdən döngələri əyib qayıdar.

Mənimlə yeriyər uca binalar,
Mənə yoldaş olar yol işıqları,
Nağılı olmayan gəlin analar
Nəynən yatırılar gör uşaqları?

Durub göstərərlər pəncərələrdən
Bu qarlı gecədə bu qar əmini.
Evim-əşiyim də qalar geridə,
Ağ gecə, ağ küçə aparar məni...

Dörd bəndini əyani olaraq misal gətirdiyim bu şeir klipşəkilli yığcam bir kinolenti kimi həyatın müəyyən bir anını gözümüzün önündən gətirib keçirir. Bu həyat səhnəsi Hüseyn Əfəndinin öz yaşantılarının bədii inikasındır və eyni zamanda hər birimizin düşə biləcəyimiz vəziyyətin canlı təsviridir. Bakı küləkli şəhərdir, Bakıya qar yağanda soyuq qış gecələrində yolların buz bağlaması səbəbindən harasa getməyə, ya gecə növbəsinə işə getməyə "nə taksitapılar, nə səmt maşını" - yəni yol maşını, təsadüfi bir yol maşını". O məqamda məcbur qalıb uzun qış gecəsində yolun ağına düşüb piyada işə getməli olursan. Bax bu həyat səhnəsi o qədər real və bədii şəkildə təsvir olunub ki, sanki həmin anlar bir film kimi gəlib gözümüz qarşısından keçir: "Üzümə yağan qar əriyər sakit, külək kürəyimə dəyib qayıdar" - nə qədər təbii şəkildə ifadə olunub insan və təbiət amili. Hamımız yol yeriyəndə, xüsusən də maşınla hərəkət edərkən bəzən elə anlar olur ki, o zaman yan-yörədə olan evlər, binalar, ağaclar, işıq dirəkləri və s. nə varsa hamısı elə təsəvvür eləyirik ki, onlar da hərəkət eləyir, bizimlə yanaşı qarşı-qarşıya gəlib, sonra geridə qalırlar. Bax həmin illüziyalı təsəvvürümüzü Hüseyn Əfəndi eynilə burada verib: "Mənimlə yanaşı yeriyər səki, hərdən döngələri əyib qayıdar". Bəli, adam səki boyu yeridikcə sanki dinməz-söyləməz səki də, küçə də sənə həyan olub, sənə yanaşı addımlayır. Ta

növbəti döngəyə - yol burumuna çatana qədər davam edər bu xəyalı hal-vəziyyət. Elə ki, hardasa yol burulur saga, ya sola, onda getdiyin küçə də sanki sənə əlvida deyib "geri qayıdır". Bax bu xəyalı proyeksiyanı şair şeirə gətirməklə həm də səkini təşxisləndirir - canlı, yeriyən bir halda təsəvvürdə canlandırır.

Növbəti bəndlərdə şair düşüncəmizdəki mifik - xəyalı qar adamı obrazının real surətini bizə təqdim edir. Kimdir bu qar adamı? "Nağılı olmayan gəlin analar nəynən yatırılar körpələrini?" sualını qoymaqla növbəti bənddəki fikrə keçid edir. Bununla müəllif həm də milli təfəkkürümüzdə analarımızın balalarına şirin layla, nağıl söyləməklə yatırdırdıqlarına eyham vurur, sonra da təəssüflə "gəlin analarımızın" - yəni gənc qadınlarımızın folklor ruhundan uzaq düşdüyünü, layla, bayatı, nağıl və s. bilmədiyini demək istəyir: "nağılı olmayan - yəni nağıl, bayatı, layla bilməyən gəlin analar" kimi onları şeirdə təqdim edir.

"Durub göstərərlər pəncərələrdən bu qarlı gecədə bu qar əmini". Buradakı "qar əmi" obrazı elə şairin poeziyada təsəvvür etdiyi poetik mənidir - özüdür, öz prototipidir. Deməli, qarlı gecədə payı-piyada uzun-uzadı yol gedən adamın (şeirdə əminin) üstü-başı qarlı örtülü olduğundan, həmin adam isti evlərdən baxan adamların (eləcə də şeirdə təsvir etdiyi gəlin anaların) nəzərində - xəyalı düşüncəsində "qar adam" təsiri bağışlayır və beləcə təsəvvürdə "qar adamı" obrazı formalaşır. Deyərdim ki, Hüseyn Əfəndi bu şeirdə yaratdığı real həyat hadisəsinin fonunda mücərrəd "qar adamı", eləcə də Yeni il bayramındakı "Şaxta baba" obrazının öz rüşesini məhz bu cür real həyatdan götürdüyünü diqqətə gətirir.

Hüseyn Əfəndinin poeziyasında real həyatın bədii-poetik lövhələri öz əlvan naxışlarıyla oxucularını ovsunlayır. Hansı mövzuya toxunubsa, orada ibrətamiz bir məntiq özünü diqqətə etdirir.

Dünya dolu qızınan,
Kim üşüyə, kim qızına...
Ürəyimin ağrısına yazılan,
alınma yazılmayan
bir qız yaşar
saçlarımın içində.

Fikir verin: dünya qızla doludur deyən şair ardınca da "kim üşüyə, kim qızına" söyləyir. Burada söz oyunu - kalambur vasitəsilə, sözün tələffüz şəklində şirinliyi qorunmaqla - "qızınan" sözü "qızla" şəkildə ədəbi dildəki kimi yox, məhz danışığıdakı kimi işlənməklə növbəti misradakı "qızınmaq" ("qızına") feli ilə həmqafiyə cinas qafiyə yaradıb. Bu, texniki baxımdan şairin sənətkarlığını ifadə edir. Eyni zamanda bu iki misra məzmun dolğunluğu ilə də zəngindir. "Dünya dolu qızlandı", amma bu qızların isti məhəbbətini kimə qazanıb, onun məhəbbət oduna qızınacaq - isinəcək və onunla ailə qurub, evinin-ocağının bərəkətli, nurlu xanımı olacaq. Beləliklə, milli düşüncədəki kimi, evi-əşiyi qadın isidər, bir ailə - bir ocaq olub, köçüküləti, uşaqları başına yığıb, evi qızdırar, evin-ailənin ocağını yandırar. Bu məntiqdən dünya dolu qızdan birini sevmək-sevilməklə, özünə qismət etməklə ailə - isti ocaq qurmuş olursan və ömrün boyu bu ocağın istisinə qızınıb - yaşayırsan.

"Kim üşüyə, kim qızına" misrasındakı "kim qızına" layını bu baxımdan yuxarıda açıqladım. "Kim üşüyə" tərəfi isə ürəyini açmaq istədiyin qızın soyuq baxışlarından, "yox" cavabından üşümək mənasına gəlir. Şairin özünün də növbəti misralarda göstərdiyi kimi, birtərəfli sevgi olaraq ürəkəğrısı gətirən, alına-alın yazısına, bəxtə-taleyə yazılmayan qız... Beləcə, taleyə-qismətə yazılan qızın istisinə ömür boyu isinərsən, sevgini cavabsız qoyan və sənə ömür boyu ürək ağrısı gətirən bir qızın laqeydliyi isə səni ömürlük üşüdür...

"Ürəyimin ağrısına yazılan, alınma yazılmayan bir qız yaşar saçlarımın içində" ifadəsini məntiqi baxımdan bir neçə istiqamətə yozmaq olar. Sırf bu şeirin və şeirin müəllifinin çıxış etdiyi kontekstdən dəyərləndirmə aparsaq, həmin şeirin aşağıdakı sonluğu izah üçün ipucu verir:

Saçlarımı darayaram,
bulaq üstə dayanaram,
Baxıb, baxıb saçlarımın
qızlar çəsar.
Ağ saçlarımın içində
bir qız yaşar.

(Davamı 13-cü səhifədə)

(Əvvəli 5-ci səhifədə)

Burada birbaşa müəllifin obrazı canlanır gözümüzün önündə. Saçlarının vaxtsız ağarmasına nisbətə qızlar saçlarının ağ olmasına baxıb çaşar deyir. Yəni gənclik yaşında olsam da, saçlarının vaxtından tez ağarmasını görə qızlar mənim qoca kişi görkəmində olmağımı görüb qaçarlar məntiqi boy göstərir şeirin konkret məzmunundan. Ona görə də “ağ saçlarının içində bir qız yaşar” söyləyir, yəni saçlarım tez ağarsa da, o saçların sevdasında - gənclik(imin) başında, gənclik həvəsimin içində bir qıza qovuşmaq istəyi yaşayır, ona görə ki, saçlarının ağılığı cavanlığımın üstünə kölgə salmaz. Bu yozum mətnin (şeirin) məzmunundan doğan və müəllifin şəxsiyyətinin (zahiri simasının) bizə verdiyi ilkin informasiyadır.

İkinci yozum klassik poetik ənənədən gəlir: “Aşiyənü-mürği-dil zülfi-pərişanındadır, Qanda (harda) olsam, ey gözəl, könlüm sənin yanındadır”, - deyən lirikanın atası Məhəmməd Füzuli də sevgili canana müraciətən deyir ki, könlümün quşunun yuvası sənin dağınıq saçlarının arasındadır. Yəni sevən aşiqin könlü quşu sevgilisinin saçlarının içində yuva qurub. Bu məna (məntiq) ilə Hüseyn Əfəndinin “ağ saçlarının içində bir qız yaşar” deyimi bir-birini tamamlayır.

Üçüncü yozum isə bu deyimi bu şeirin kontekstindən - müəllif mətnindən və mə-nindən kənara çıxartdıqda üzə çıxır. Başqa sözlə, “saçlarının içində bir qız yaşar” cümləsini tam sərbəst bir mətn kimi götürsək və onu mənalandıra bilsək, burada aşiqin faciəsini görə bilərik. Nə deməkdir bu? Saçlar - saçın ağılığı insanın yaşını (yaşının çoxluğunu) nişan verən zahiri əlamətdir. Yaşı ötmüş subay oğlan özündən yaşca gənc bir qıza meyllənsə, aradakı yaş fərqi bu sevdanın qarşısını kəsən sədd-manəə kimi ortaya çıxacaqdır. Yaşı ötmüş subaylığın bir faciəsi də bax budur ki, “bir qız yaşar saçlarının içində” - yəni bu ağ saçlar sevgimə qovuşmaqda əngəl - problem kimi qarşıma çıxdı və bir qız - sevdiyim qız xəyalən “saçlarının içində” bitməz sevdaya dönüb “yaşayar”. Bir mahnının sözlərindəki kimi, “qızlar baxıb dayı deyər, ağarma, ay saçlarım, ağarma!”. Poeziyanın bir missiyası da mə-nəvi-estetik gözəllik aşılamaqla yanaşı, həm də insanı ruhən silkələyib - diksindirmək, müəyyən həyati mətləbləri andırmaqdır! Buna poeziyanın estetik-tərbiyəvi əhəmiyyəti də demək olar.

Mənə belə gəlir ki, bu kövrək misralarla Hüseyn Əfəndi həm də buz bağlamış soyuq qəlblərin də buz qatını sındırmaq istəyir, silkələyib oyatmaq istəyir insanları laqeydlikdən, biganəlikdən. İnsanların bir-birinə mehr-məhəbbət bəsləmələrini və bununla dünyamızın da isinməsini istəyir. Məhəbbət - doğmalığ olan yerdə xeyir-bərəkət də olar, insanlar da xoşbəxt, firavan, güləruz yaşayarlar. Belə olan təqdirdə heç kəs də özünü insanlar arasında yalqız, qərib hiss etməz. Kitabın adında da ifadə olunan “...mən qərib” ifadəsi də dolayısı ilə insanları qəriblik çəkməməyə çağırışdır, heç kəsin özünə “...mən qəribəm” deməməsi üçün bir mesajdır. Çünki insanlar arasında başa düşülmürsənsə, sevilmirsənsə, demək, onda qəribsən. Hüseyn Əfəndi poeziyası insanı insanı anlamağa, sevməyə çağırır.

Gözəl insan, incə ruhlu şair, yazıçı-publisist kimi ədəbiyyatımızda öz sözünü demiş Hüseyn Əfəndi - belə bir ünvanla həmişə xatırlanacaq, yaşayacaqsan!..

Şakir ALBALIYEV